

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOALARDA RUXIY FAOLIYATI BILAN ISHLASHDA OILA ISHTROKI

Dotsenti Po'latxo'jayeva Malika Rustamovna

Nizomiy nomidagi TDPU

Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim fakulteti

Annotasiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarni ota-onalar bilan xamkorlik ishlari yoritilgan. Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolaning psixofizik holatini muttasil va har tomonlama o'rganib borish, shuningdek bolada ijobiy insoniy fazilatlarni tarbiyalash. Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning ota-onalari bilan xamkorligini shakllantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Nutq nuqsoni, differensiallashgan yordam, psixofizik rivojlanish, kognitiv, individual, korreksiya.

Nutq kishilarning tug'ma qobiliyati bo'lmay, bolalar o'sib, rivojlangan sayin nutq ham asta-sekin shakllanib, mukammallashib boradi. Bolalar nutqining maromida bo'lishi uchun bosh miya po'stidagi nutq markazi to'liq rivojlangan bo'lishi, ularning eshitish, ko'rish, ta'm bilish, hid bilish, teri sezgisi ham yetarli darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Chunki sezgi a'zolari atrof-muhit bilan uzviy bog'langan bo'ladi. Agar bola yangi taassurotlar olib turmasa, harakatlari va nutqi uchun sharoit yaratib berilmasa, uning jismoniy va ruhiy rivojlanishi tormozlanadi.

Nutqida nuqsoni mavjud bolani oilada tarbiyalash va rivojlantirishda ota-onalar bilan olib boriladigan ishlarning shakli va mazmuni ularni logoped (defektolog) lar bilan hamkorlik darajasi bilan aniqlandi. Ota-onalar bilan ishlashni tashkil etishda quyidagi tamoyillarga tayanamiz:

- Ota-onalarning defektologik yordam olishga tayyorlik darajasini hisobga oluvchi differensiallashgan yordam;
- Ota-onalar tomonidan qayta aloqaning mavjudligi;
- Korreksion o'qishning turli xil davrida olib boriladigan ishning u yoki bu shakli (ko'rinishi)ning ustuvorligi.

Hamkorlikini tashkil etish rejasini amalga oshirishda eng katta qiyinchilik qiziqishi kam bo'lgan ota-onalarda paydo bo'ladi. Bunday oilalar bilan shug'ullanganda eng samarali ish shakliy ta'sir etishning individual ko'rinishi bo'lib hisoblanadi, jumladan individual tarzda maslahat (konsultatsiya) berishdir. Individual maslahat berish bir necha bosqichda olib

boriladi. Har bir bosqichda o'ziga xos va mos masalalar amalga oshirilib, o'ziga xos usullardan foydalaniladi.

Birinchi bosqich vazifasi-hamkorlikni rad etgan va unga salbiy qarashda bo'lgan ota-onalar bilan ochiq va ishonchli munosabat o'rnatish. Shu maqsadda individual maslahatning maqbul shakllaridan biri bo'lgan suhbatdan foydalanildi. Suhbat mazmuni shu bosqich vazifasi asosida olib boriladi. Boshlang'ich qisqa suhbatda ota-onalarning pedagogik qobiliyati pastligi va ularni noto'g'ri xatta-harakatlarini tanqid qilishdan voz kechiladi. Birinchi uchrashuvda ota-onalar xatoliklarini sezmaganday bo'lishga va ular ishonchini oqlashga harakat qilinadi.

Agar ota-onalarning o'zlarini davolanishlari kerak bo'lsa ular bilan o'zaro va to'liq ishonch hosil qilish jarayoni qanchalik uzoq muddatli va qiyin ekanligi nazarda tutiladi va vaziyatga qarab yondashiladi.

Ota-onalar bilan olib boriladigan individual ishning ikkinchi bosqichi maslahat-tavsiyanoma ko'rinishida olib boriladi nutq nuqsonini og'irligiga qarab rejalashtiriladi.

Ota-onalarga mavjud qiyinchiliklarni oldini olish va uni yo'qotish nutq kamchiligini va bolaning psixik xususiyatlarini, ehtiyojiga uning yoshi va maxsus qiziqishlari hisobga olgan holda o'z vaqtida yaxshilab tushuntirish juda foydalidir.

Taklif etilayotgan tavsiyanoma bolalar psixofizik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari e'tiborga olgan holda yondashishni talab etadi. Ota-onalar qo'llashda bolani tashxisi, ijtimoiy muhit va korreksion-rivojlantiruvchi ishning usullarini egallagan bo'lishlari kerak. Oila azolari ham ta'lim va tarbiya ishlaridan chetda turmaydi va bu ishlarga faol qatnashadilar.

Tavsiyalar maxsus ta'limga ehtiyoj sezgan bolalar bilan korreksion-ta'limiy ishlarni oilada olib borish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, uni rivojlanishda orqada qolgan har qanday yoshdagi (ilk yoshdan maktab yoshtgacha) va har qanday nuqson turiga ega bo'lgan bolalarga nisbatan qo'llash mumkin. Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bola rivojining barcha asosiy sohalarini qamrab olishi kerak: nutqiy, kognitiv, ijtimoiy-iqtisodiy, motor va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, shuningdek davolash va tibbiy rehabilitatsiya.

Individual rivojlantiruvchi dastur quyidagi vazifalarni hal etadi:

tashxisiy vazifalar: alohida funksional tizimlarning shakllanib yetilish muddatlari turlicha ekanini hisobga olgan holda bolaning psixofizik holatini muttasil va har tomonlama o'rganib borish;

-tibbiy va ijtimoiy havf-xatarlar omillarining bola rivojlanishiga ta'sirini baholash;

-bolaning individual ta'lim davridagi holatlari istiqbolini avvaldan belgilash;

korreksion-rivojlantiruvchi vazifalar: kamchilikni yengish va o'rnini to'ldirish, bolani ijtimoiy atrof muhitda moslashuviga erishish;

ta'limiy vazifalar: bolalarni ijtimoiy tajribani o'zlashtirish usullariga o'rgatish, ularning bilish faolligini rivojlantirish, har bir yosh davri uchun xos bo'lgan bolalar faoliyatining barcha turlarini shakllantirish;

tarbiyaviy vazifalar: ijtimoiy muhitga moslashtirish, bolaning oilada mustaqilligini oshirish, maktabgacha yoshdagi bolaning faoliyati va ahloqida ma'naviy-ahloqiy mezonlarni tarkib toptirish, shuningdek bolada ijobiy insoniy fazilatlarni tarbiyalash.

-bilish faoliyati bo'limiga tevarak-atrof bilan tanishtirish, matematika hamda o'yin, mehnat, rasm, applikatsiya kabi faoliyat turlari bo'yicha mashg'ulotlar kiradi;

-nutqni rivojlantirish bo'limiga nutq nuqsonini bartaraf etish, rivojlatirish, o'stirish va erkin muloqotga o'rgatish;

motor rivojlantirish bo'limiga ertalabki gimnastika va jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, harakatli o'yinlar kiradi;

ijtimoiy-hissiy bo'limga bayramlar, musiqa mashg'ulotlari va boshqa tadbirlar kiradi;

o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish bo'limiga ijtimoiy-maishiy xizmatga yo'altirish va mehnat mashg'ulotlari kiradi.

- musiqaviy tarbiya ishlari quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi: musiqani tinglash, kuylash, raqsga tushish, musiqa asboblarni chalish.

Demak, mutaxassis yordami bir tomondan bolani korreksion – pedagogik ta'lim olishiga, ikkinchi tomondan ota-onalarni uz farzandlari bilan xamkorligini samarali usullarni shakllantirishga karatilgan bulishi kerak.

Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarning ota-onalari bilan xamkorligini shakllantirish yo'llari quyidagicha.

Oilalar bilan mutaxassislar individual yoki yalpi majlislarda uchrashadilar. Bola rivojlanishni individual dasturi tuziladi. Bola ta'limning individual dasturi quyidagilarni kyzda tutadi. Kattalarga qiziqishni tarbiyalash ijtimoyi tajribaning egallash usullarini shakllantirish; rang, shakl buyicha oriyentirovka qilish malakasini rivojlantirish, o'yin faoliyatiga qiziqishni tarbiyalash umum va mayda motorikani takomillashtirish xamda rivojlantiish, nutqni tushunish rivojlantirish, nutqni faol egallash malakasini shakllantirish.

Ota-onalarni farzandlari bilan xamkorligini shakllantirish byyicha individual dastur quyidagi maqsadlarni amalga oshirishni kyzda tutadi. Tarbiyaning faol va ishonchli usulini shakllantirish, psixofizik rivojlanishida nuqsoni bor bolalarni kichik yoshdagi bola bilan predmet-o'yin faoliyatini tashkil etishga ota- onalarni o'rgatish. Shundan kelib chiqqan xolda pedagog kuzatish malakasini shakllantirish, bolalar tarbiyasida ota-onalar kompentli darajasini oshirish ota-onalarni farzandi bilan o'zaro xamkorligini rivojlantirish ota-onalarni bola ta'limning individual dasturi bilan ishlashga o'rgatish. Ota – onalar burchagida ular uchun foydali axborot beriladi. Unda tashkiliy tartibdagi ma'lumotlar: guruh tarkibi, pedagoglarning

aniq ism – familiyalari, kun tartibi, mashg'ulotlar jadvali bo'lishi maqsadga muvofiq. Bu kabi ma'lumot ota – onalarga bolalarning maktabgacha таълим ташкилотларида bolalarning hayoti haqida aniq ma'lumotga ega bo'lish imkonini beradi. Odatda, ota – onalar burchagida guruh pedagoglari tayyorlagan yoki gazeta – jurnallardan maqolalar shaklida taqdim etilgan tarbiyaning turli yo'nalishlariga oid pedagogik tavsiyalar bo'ladi. Bu yerda ota – onalar uchun foydali bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiya va ta'limiga oid kitoblar, yangi maxsus adabiyotlarni joylashtirish maqsadga muvofiq. Shu yerning o'zidan bolalarning oiladagi tarbiyasiga oid ota – onalarning qiziqarli qo'llanmalari, kundaliklari, yozuvlari joy olishi mumkin.

Ota – onalar bilan ishlarni olib borishda izchillik, tizimlilik, ularning imkoniyatlarini hisobga olish juda muhim. Logoped va ota – onalarning o'zaro tushunishi, hamkorlikdagi ishtiroki va faolligi rivojlantiruvchi va korreksion ishlarning umumiy natijasini ko'p jihatdan belgilaydi. Og'ir nutq nuqsoniga ega bo'lgan bola tarbiyalovchi oilaga taklif etilgan tizimning ijobiy ta'sir ko'rsatishi, bolaning ruxiy rivojlanishidagi ikkilamchi nuqsonlarni bartaraf etish, korreksiyalash, bolaning ijtimoiy rivojlanishiga asos bo'luvchi ota-onani farzadi bilan xamkorligini moxiyati taklif etilgan tadbirlar kompleksining samarali ekanligidan dalolat beradi.

Ota-onalar bilan ishlash. Hozirgi davrda ota-onalar bilan pedagoglar hamkorligiga alohida e'tibor berilmoqda va bu ta'lim tarbiya ijobiy natijalarga olib kelmoqda. Ota – onalar bilan ishlashda logopedlar, тарбиячилар an'anaviy va noan'anaviy usullar : anketalashtirish, maslahat – muloqat, ochiq mashg'ulotlardan keng foydalanadi. O'z navbatida ota – onalar farzandlari ishlari bilan tanishib, ulardagi muammo va yutuqlardan tegishli xulosa chiqaradilar. Individual daftarlari orqali bolalar qanday natijalarga erishgani, qaysi tovushni hosil qilolmagani, nimada qiynalishi haqida ma'lumot berib boriladi. Shu bilan bir qatorda, ota – onalar bolalari bilan topshiriqni qayta ko'rib chiqishlari yoki bajarishlari uchun imkoniyat yaratiladi. Ota – onalar bilan muomala qilganda, ular kayfiyatini hisobga olish benihoya muhimdir. Bundan tashqari, ochiq mashg'ulotlar o'tkazish logoped faoliyati bilan tanishtiribgina qolmay, balki har bir ota-ona o'z bolasini tengqurlari bilan taqqoslaydi, unga o'z bahosini qo'yadi va undagi kamchiliklarni yo'qotish choralari qidiradi. "Ochiq eshik kunlari"da esa ota-onalar nafaqat mashg'ulotlarni kuzatadilar, ayni paytda pedagog, o'qituvchi-logoped, vrach-nevropatolog va hamshiralar bilan uchrashadilar hamda ulardan qimmatli yo'l-yo'riqlar, maslahatlar oladilar.

Foydalaniladigan adabiyotlar

1. Nurmuxamedova L.SH. Nogiron bolalarni oilada tarbiyalash T., 2005
2. Mo'minova L., Ayupova M Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni oilada tarbiyalash T.: O'qituvchi 1993 y.
3. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. и / Под ред. В.И.Селиверстова. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии-М.: ВЛАДОС, 2003.